

Honorata Jakubowska

Ciało i sport

1. Wstęp

Trudno podważyć centralną rolę ciała w sporcie i rywalizacji sportowej. Choć sport jest obszarem kształtowanym przez czynniki kulturowe, społeczne, polityczne czy ekonomiczne, narzędziem bezpośredniej rywalizacji są ciała zawodniczek i zawodników, którzy walczą z przeciwnikiem/przeciwniczką i ze słabościami oraz zmęczeniem własnego ciała. Cieleśność poddawana jest różnego rodzaju modyfikacjom, jest ulepszana dzięki ciągłym treningom, ale także poprzez niedozwolone formy dopingu czy procesy cyborgizacji ciała (opisane w dalszej części rozdziału), jak ma to miejsce w przypadku niepełnosprawnych sportowców. Cieleśność ma znaczenie jednak nie tylko w kontekście sportowej rywalizacji, ale także społeczno-kulturowej widzialności i uznania. Ciało usportowione przez długi czas pozostawało synonimem ciała męskiego, ciała zawodniczek bywają ciągle bardziej cenione raczej z uwagi na ich fizyczną atrakcyjność niż predyspozycje sportowe, a ciała sportowców niepełnosprawnych, o ile nie są bliskie normatywnym wzorcom, pozostają niemal niewidoczne. Równocześnie sport jest polem kwestionowania obowiązujących ideałów cieleśności, głównie w przypadku ciała kobiecego, walki o legitymizację różnych wzorców i podejmowania aktywności tradycyjnie kojarzonych z płcią przeciwną.

Na ciało w sporcie można też spojrzeć z perspektywy osoby uprawiającej sport, doświadczającej wysiłku, zmęczenia, bólu, ale też przyjemności związanej z pokonywaniem własnych słabości, wzrostem adrenaliny czy poprawą kondycji. W tym przypadku w centrum zainteresowań badaczy znajduje się głównie sport amatorski, często także aktywności fizyczne podejmowane przez nich samych. Z jednej strony badania koncentrują się zatem na sporcie profesjonalnym – na wytwarzaniu sportowego ciała, jego kontrolowaniu i wizerunkach, z drugiej strony – na doświadczaniu ciała podczas sportowego treningu. Nie wyczerpuje to jednak wspólnych obszarów socjologii ciała i socjologii sportu.

W ich przedstawieniu pomocne mogą być dwa rozdziały: *Body Studies in the Sociology of Sport: A Review of the Field* Cheryl L. Cole opublikowany w *Handbook of Sport Studies* (2000) oraz *Sport and the Body* Pirkko Markuli opublikowany w *Routledge Handbook of Sociology of Sport* (2015). Obie autorki, jedne z głównych badaczek kwestii cieleśności i płci w sporcie, dokonują przeglądu literatury, wskazując

na główne obszary badań. Cole wyróżnia trzy formy ciała pojawiające się w badaniach sportu: 1) współczesne wysportowane ciało, 2) dewiacyjne/transgresyjne ciało oraz 3) ciało utowarowione (s. 440). W pierwszym kontekście zwraca uwagę m.in. na znaczenie usportowionego ciała dla kreowania tożsamości, zarówno jednostkowej, jak i grupowej (np. narodowej), na rolę nauki i technologii w „produkowaniu” sportowego ciała oraz współczesne cielesne dyskursy i normy. W odniesieniu do ciała dewiacyjnego wskazuje m.in. na badania dotyczące przemocy w sporcie, badania kulturystów, również w kontekście przekraczania granic płci czy analizy wizerunków sportowców dotkniętych uzależnieniami czy chorobami. I wreszcie w trzecim kontekście wysportowane ciało staje się przedmiotem badań kultury konsumpcyjnej, m.in. w odniesieniu do reklamy czy rynku fitness.

Markula (2015), nawiązująca do Cole, wyróżniła w swoim przeglądzie literatury cztery zagadnienia: 1) ciało aktywne fizycznie jako reprezentacja konstrukcji tożsamości, 2) badania „ucieleśnionych podmiotowości”, 3) Foucaultowskie studia nad dyscyplinującymi technikami ciała i 4) wezwania do włączenia materialnego ciała do analiz społecznych (s. 272). W pierwszym z obszarów autorka przywołuje głównie liczne badania wizerunków ciał sportowców przedstawianych w mediach analizowane z perspektywy płciowej, rasowej czy klasowej, a także coraz częściej interseksjonalnej, czyli łączącej wymienione kategorie społeczne. W drugim obszarze wskazuje na badania analizujące konstruowanie się indywidualnej tożsamości poprzez ucieleśnione doświadczenia (*lived body experiences*), a także badania praktyk, które umacniają istniejące normy dotyczące ciała lub stawiają im opór. I wreszcie w trzecim obszarze, w którym znaczenie mają również publikacje samej Markuli, wymienia ona przykłady badań dyscyplinujących praktyk w obszarze sportu i rekreacji służących jako narzędzia podtrzymania dominacji.

Poniższy rozdział wpisuje się w przegląd literatury przedstawiony przez obie autorki, lecz położono w nim większy nacisk na kwestię cielesności, a nie sportu. Sport jest tutaj polem, na którym analizowane są różne zagadnienia związane z ciałem i cielesnością. Na początku rozdziału czytelniczki i czytelnicy zostaną zapoznani z wykorzystaniem klasycznych koncepcji socjologicznych odnoszących się do ciała w badaniach sportu. Następnie przedstawione zostaną pojęcia odnoszące się do ciała i cielesności pojawiające się w ramach społecznych analiz sportu, a w dalszej części ważne badania w tym obszarze. Rozdział kończy się krótkim podsumowaniem oraz pytaniami sprawdzającymi. Dokonany przegląd nie jest wyczerpujący, gdyż jak zostało wspomniane, nie sposób oddzielić ciała od sportu, w konsekwencji czego znacząca część badań z zakresu socjologii sportu odnosi się również do ciała/ cielesności. Kluczem wyboru były głównie dokonania socjologii ciała i najważniejsi z jej punktu widzenia badacze oraz koncepcje i pojęcia.

2. Najważniejsze koncepcje teoretyczne

Klasyki socjologii (ciała) o usportowionym ciele

W socjologicznych analizach sportu, zarówno amatorskiego, jak i profesjonalnego, znajdują się odwołania przede wszystkim do trzech klasyków socjologii, których dokonania są również szeroko wykorzystywane w socjologii ciała. Są nimi: Michel Foucault, Pierre Bourdieu oraz Norbert Elias, którym w podręcznikach socjologii sportu, takich jak *Handbook of Sport Studies* (2000) czy *Routledge Handbook of Sociology of Sport* (2015), poświęcono całe rozdziały lub ich znaczące części. W mniejszym stopniu w socjologii sportu przywoływany jest Marcel Mauss. Równocześnie, wraz ze wzrostem popularności badań doświadczania sportowego ciała, zyskuje na znaczeniu perspektywa fenomenologiczna, a tym samym koncepcja Maurice'a Merleau-Ponty'ego.

Michel Foucault

Korzystanie z dorobku naukowego Michela Foucaulta w ramach socjologii sportu nie może zaskakiwać, ponieważ ciało – w tym techniki jego dyscyplinowania i zarządzania nim – znalazło się w centrum zainteresowania tego badacza (Markula, Pringle 2006; King 2015). Kontrolowanie ciała interesowało Foucaulta zarówno w odniesieniu do jednostki, jak i społeczeństwa czy państwa i oba te wymiary pojawiają się w analizach dotyczących ciała i sportu. Jako przykład można podać rozważania o statusie kultury fizycznej w krajach komunistycznych, które pokazują, że władze zachęcały do uprawiania sportu, aby stworzyć zdrowych, witalnych i silnych pracowników oraz członków narodu (Jakubowska 2021). Równocześnie, jak zauważa Peter Roubal (2003, s. 10), posłuszne (*docile*) ciała nie były produkowane tylko po to, aby ich używać, lecz również po to, żeby je pokazywać, co miało miejsce podczas pokazów masowej gimnastyki organizowanych w Europie Środkowo-Wschodniej w czasach komunizmu, a także obecnie np. w Chinach czy Korei Północnej.

Kluczowe pojęcia z koncepcji Foucaulta używane w społecznych analizach sportu to: dyscyplinowanie i kontrolowanie ciała, ujarzmianie ciała, ciało posłuszne oraz dyskurs.

Analizy dzisiejszego sportu, za uprawianiem którego stoją głównie motywacje indywidualne, również odwołują się do pojęcia dyscyplinowania ciała. I choć nadal zdrowe i sprawne ciało jest bardziej efektywne ze społecznego (państwowego) punktu widzenia, to podmiotem dyscyplinującym jesteśmy coraz częściej my sami, co odsyła nas do Foucaultowskiego (2009[1975]) ujarzmiania ciała. Równocześnie dyscyplinowanie ciała odbywa się poprzez narzucone schematy treningowe, reżimy dotyczące diety, wypoczynku, aranżacji przestrzeni itd., co także staje się przedmiotem analiz zarówno w odniesieniu do sportu profesjonalnego, jak i amatorskiego (zob. np. Markula, Pringle 2006; Barker-Ruchti, Tinning 2010). Przedstawiciele nauk społecznych sięgają również do koncepcji „technologii siebie” Foucaulta, skupiając

się już nie tylko na dyscyplinującym charakterze sportu, ale na możliwościach kreowania siebie, jakie on oferuje (zob. np. Markula, Pringle 2006).

Jak zauważa King (2015, s. 98), „trudno byłoby przecenić wpływ teorii dyskursu Foucaulta na socjologię sportu”, słusznie stwierdzając jednak, że nie przejawia się on „w obszernych czy głębokich opracowaniach jego pism na ten temat”, ale raczej we wszechobecnych analizach dyskursu o sportowym ciele. Często są one podejmowane z perspektywy feministycznej, która wykorzystuje, również w badaniach sportu, koncepcje Foucaulta. Prowadzone analizy dyskursu pokazują, w jaki sposób wizualne reprezentacje sportowców oraz komentarze sportowe podtrzymują dychotomiczne, jak i stereotypowe myślenie o płci oraz męską dominację w sporcie. Jako autorów, którzy przyczynili się do rozwoju tego nurtu badań, należy wskazać m.in. Margaret Duncan, Cheryl Cooky czy Michaela Messnera¹.

Pierre Bourdieu

Pierre Bourdieu to kolejny z klasyków socjologii, którego koncepcje są szeroko wykorzystywane w społecznych analizach sportowego ciała, jak i szerzej w całej socjologii sportu (Clément 1995; Grenfell 2015). Warto wspomnieć, że jest on autorem artykułu *Program for a sociology of sport* opublikowanego w „Sociology of Sport Journal” (1988), a także innych publikacji odnoszących się do sportu, choć nie był to nigdy główny obszar jego zainteresowań naukowych. W społecznych analizach sportu pojawiają się odwołania do koncepcji „pola” Bourdieu (zob. np. Connolly, Allen-Collinson, Evans 2016; Broussard 2020), jednak przede wszystkim wykorzystywane jest pojęcie habitusu, kluczowe z perspektywy socjologii ciała. Do jego rozpowszechniania w socjologicznych badaniach sportu przyczynił się w dużym stopniu Loïc Wacquant (jeden z najbliższych współpracowników Bourdieu), o czym będzie mowa jeszcze w dalszej części rozdziału. Do pojęcia habitusu odwołują się m.in. badacze sportów i sztuk walki (zob. np. Sánchez García; Spencer 2014), koncepcja ta jest również wykorzystywana w badaniach innych sportów, np. Angela Pickard w swoich publikacjach analizowała proces nabywania habitusu tancerza/tancerki (Bailey, Pickard 2010; Pickard 2012).

Pojęcie habitusu, a przede wszystkim gustu ma także znaczenie w zróżnicowanych klasowo aktywnościach fizycznych, które Bourdieu przedstawił w jednej ze swoich najważniejszych książek – *Dystynkcji* (2005[1979]). Na gruncie polskim, korzystając z teorii Bourdieu, zjawisku temu przyjrzał się Michał Lenartowicz (2012).

Uprawianie określonego sportu, „ślady”, jakie pozostawia on na ciele (muskulatura, opalenizna, smukłość itd.), a także miejsce i towarzystwo, są, w opinii Bourdieu (2005[1979]), narzędziami podkreślania przynależności do określonej klasy społecznej i dystynkcji. Kryterium podziału zarówno klasowego, jak i płciowego jest również (nie)kontaktowość sportu.

1 Listę wybranych publikacji wskazanych autorów można znaleźć m.in. na stronie internetowej Michaela Messnera: <http://www.michaelmessner.org/research/sports-media/> (dostęp: 14.10.2021).

Klasy średnia i wyższa wybierają sporty, do których uprawiania potrzebne są określone nakłady finansowe i które pozwalają im odseparować się od innych grup społecznych; przykładami są golf czy żeglarstwo. Sporty uprawiane przez klasę niższą (pracującą), np. piłka nożna czy boks, związane są z większym wysiłkiem fizycznym oraz kontaktem fizycznym. I chociaż wiele aktywności fizycznych stało się obecnie dostępnych dla ogółu społeczeństwa, a tym samym pełnią one w mniejszym stopniu niż wcześniej dystynktywną rolę, cielesne predyspozycje i gusta związane z określonymi sportami pozostają zależne od społeczno-kulturowego kontekstu i wytworzonych w klasach kapitałów.

Wszystkie sporty można, według Bourdieu (1988, s. 154), umieścić na kontinuum, gdzie miejsce każdego z nich jest wyznaczone przez relację w stosunku do ciała (przeciwnika) wymaganą w danym sporcie. Sporty kontaktowe przypisywane są niższym klasom społecznym, ale również częściej definiowane są jako „męskie” (gdzie męskość definiowana jest poprzez siłę fizyczną, bezpośrednią konfrontację, fizyczną przewagę, jak ma to miejsce w niższych klasach społecznych), co związane jest m.in. z wytwarzaniem określonych habitusów w procesie socjalizacji płciowej. Procesowi temu przyglądają się liczni autorzy i autorki, wykorzystując w swoich badaniach dorobek naukowy Bourdieu i dokonania gender studies (zob. np. Brown 2005; Thorpe 2009).

Norbert Elias

Norbert Elias jest kolejnym ważnym autorem, zarówno z punktu widzenia socjologii ciała, jak i socjologii sportu (Murphy, Sheard, Waddington 2000; Malcolm 2015), choć jego obecność w analizach sportowego ciała jest mniej widoczna niż w przypadku wymienionych wcześniej Foucaulta i Bourdieu. Niemniej, jak zauważa Malcolm (2015, s. 58), rozważania Eliasa, zwłaszcza te dotyczące współzależności „natury” i „kultury” (*nature – nurture*), stały się podstawą badań nad ciałem w sporcie. Socjologia figuratywna, za której twórcę uważany jest Elias, rozwijana w tej subdyscyplinie skupia się z jednej strony na badaniach dotyczących sportu i zdrowia, kontrolowania ciała, zarówno zewnętrznych, jak i wewnętrznych regulacji zachowań czy emocji (zob. np. Malcolm 2011), a z drugiej strony – na relacjach pomiędzy sportem a środowiskiem (zob. np. Mansfield 2009).

W największym stopniu Norbert Elias jest kojarzony z obszarem sportu poprzez publikację *Quest for Excitement. Sport and Leisure in the Civilizing Process* (1986) napisaną wspólnie z Erikiem Dunningiem. Nawiązuje ona do opisywanego przez Eliasa (1980) procesu cywilizowania społeczeństwa, wskazując, że jedną z jego konsekwencji była konieczność powstania enklaw, w których można odnaleźć i przeżyć podekscytowanie. Jedną z nich stał się według autorów sport postrzegany jako rodzaj „mimetycznej aktywności”. Oznacza to, że uczucia z nim związane są podobne do tych odczuwanych w „prawdziwym życiu”, ale są jedynie ich imitacją, nie opierają się bowiem na prawdziwym niebezpieczeństwie (choć należy zauważyć, że sport bywa niebezpieczny), a istotą sportu jest „kontrolowane niekontrolowanie emocji” (Elias, Dunning 1986: 96). Dla zawodników rywalizacja sportowa staje się substytutem,

ekscytującą alternatywą dla przemocy i walki, dlatego tak istotny jest w nim, jak podkreśla Elias (1986), element współzawodnictwa, także fizycznego. Nawiązaniem do procesu cywilizowania społeczeństwa są również analizy procesu usportowienia (*sportisation*) określonych aktywności sportowych czy gier przeprowadzone m.in. w odniesieniu do mieszanych sztuk walki (Sánchez Garcia, Malcolm 2010).

Maurice Merleau-Ponty

Wykorzystanie podejścia fenomenologicznego, a tym samym koncepcji Maurice'a Merleau-Ponty'ego (2001[1945]) związane jest z rosnącą popularnością badań dotyczących doświadczania ciała w sporcie, procesu nauczania sportowych umiejętności, wiedzy ucieleśnionej czy milczącej (Jakubowska 2017), a także zwiększającej się świadomości ucieleśnienia samego badacza i jej wpływu na proces badawczy. Użyteczność i zastosowanie perspektywy fenomenologicznej w badaniach sportu zostały przedstawione w licznych publikacjach, wśród których warto wymienić książkę pod redakcją Ireny Martinkovej i Jima Parry'ego (2012), *Phenomenological Approach to Sport*, a także artykuły Jacquelyn Allen-Collinson i Johna Hockeya, które zostaną omówione w dalszej części rozdziału (więcej źródeł zob. Jakubowska 2017).

Podejście fenomenologiczne stało się podstawą analiz m.in. sztuk walki, gdzie jako przykład można wskazać książkę *Martial Arts as Embodied Knowledge: Asian Traditions in a Transnational World* (2011) pod redakcją D.S. Farrera i Johna Whalen-Bridge'a. Autorzy rozdziałów książki koncentrują się na formach wiedzy definiowanej jako „bycie w świecie” (Merleau-Ponty 2001) i ucieleśnionych praktykach. Co istotne, ucieleśnienie jest tutaj rozumiane jako „zarówno nieunikniony fakt treningu sztuk walki, jak i wskazówka metodologiczna” (Farrer, Whalen-Bridge 2011: 1).

Perspektywa fenomenologiczna jest także obecna w badaniach procesu nabywania umiejętności tanecznych, np. w używanych za przelomowe publikacjach Sandry Fraleigh (1987) czy Maxime Sheets-Johnstone (1999), a także w późnych publikacjach np. Leeny Rouhianen (2007; Ravn, Rouhianen 2012) i innych publikacjach dotyczących tańca. Fenomenologia stała się również podstawą teoretyczną w badaniach innych dyscyplin sportowych czy aktywności fizycznych, np. piłki nożnej (Hughson, Inglis 2002) czy jogi (Morley 2001).

Na polskim gruncie należy wskazać na publikacje łódzkich socjologów badających cielesność i doświadczenie ciała w takich aktywnościach fizycznych jak joga, taniec czy wspinaczka (zob. Byczkowska 2012; Konecki 2012; Kacperczyk 2016).

Marcel Mauss

Z wymienionych autorów Marcel Mauss jest mniej popularny wśród socjologów sportu czy przedstawicieli innych nauk społecznych analizujących ten obszar życia codziennego. Można jednak znaleźć badania, w których autorzy odnoszą się do pojęcia technik ciała (Mauss 1973[1935]) albo refleksyjnych technik ciała (Crossley 2005). Crossley, omawiając pojęcie technik ciała, stwierdza, że pozwala ono na badanie ucieleśnionej wiedzy oraz na „przełożenie »ucieleśnienia« na format możliwy do zbadania” (Crossley 2001: 87), i ilustruje swoje rozważania przykładem

ze świata sportu – wiedzy nabywanej przez pływaka. Podobnie jak w przypadku wcześniejszych podejść teoretycznych, egzemplifikacji wykorzystania wskazanych koncepcji znów dostarczają analizy sportów i sztuk walki (zob. np. Spencer 2009) oraz tańca (zob. np. Faure 2000). Warto dodać, że autorzy często odwołują się zarówno do pojęcia techniki ciała, jak i habitusu, co czyni np. Faure i wspomniana wcześniej Pickard. Jest to również praktykowane przez niektórych wymienionych w rozdziale badaczy sportów i sztuk walki.

3. Kluczowe pojęcia

Przegląd pojęć dotyczących ciała/cieleśności obecnych w socjologii sportu

Cyborgizacja – pojęcie odnoszące się do ulepszania „naturalnego” ciała sportowców. Można je odnieść do stosowania rozmaitych form dopingu, do protez zastępujących „naturalne” części ciała, a także do strojów sportowych pomagających uzyskać rekordowe wyniki w rywalizacji sportowej, czego przykładem były stroje pływackie nazywane „skórą rekina”, a obecnie są to np. buty używane przez biegaczy. Cyborgizacja sportowców rodzi różne dylematy (zob. np. Magdalinski 2009; Nosal 2014; Łątka 2020), np. te związane z rozróżnieniem technologii używanej w celu leczenia sportowców i umożliwienia im udziału w sportowej rywalizacji od technologii używanej w celu poprawienia ich wyników, te związane z nierównym dostępem do nowej technologii czy pytaniem, na ile mamy ciągle do czynienia z pokazem „naturalnych” ludzkich predyspozycji. Procesy cyborgizacji sportowego ciała stawiają również pod znakiem zapytania pojęcie niepełnosprawności w sporcie, czego najlepszą ilustracją były swego czasu starty biegacza Oskara Pistoriusa mającego protezy nóg z włókna węglowego (zob. np. Norman, Moola 2011; Nosal 2017). Używanie specjalnych protez nie tylko kwestionuje pojęcie niepełnosprawności, ale może być traktowane jako posiadanie „nienaturalnej” przewagi nad innymi (pełnosprawnymi) zawodnikami. Można tutaj odwołać się do rozróżnienia zaproponowanego przez Shillinga (2005: 187) pomiędzy „fizycznym zastępowaniem” (*physical substitution*), gdy protezy zastępują „naturalne” części ciała, a „fizycznym wzmocnieniem” (*physical enhancement*), gdy protezy zwiększają zdolności „naturalnego” ciała. Jak zauważają Corrigan i inni (2010: 292, za: Nosal 2017), Pistorius „zanegował obowiązującą cielesną hierarchię, w której osoby pełnosprawne górują nad niepełnosprawnymi”. Co więcej, doprowadził do powstania nowej kategorii – „ani niepełnosprawnej (*not disabled*), ani pełnosprawnej (*able-body*), ale zbyt sprawnej (*too abled*)” (Corrigan i in. 2010: 299–300).

Empowerment (body empowerment) – termin używany często w języku angielskim, który po polsku można przetłumaczyć jako „wzmocnienie” czy „upodmiotowienie”. W odniesieniu do ciała będzie oznaczać, że ciało – jego wizerunek czy podejmowane aktywności – staje się źródłem upodmiotowienia czy wzmocnienia jednostki. W badaniach sportu pojęcie to jest używane najczęściej w badaniach

sportu i aktywności fizycznej kobiet (zob. np. Bradshaw 2002; Lim, Dixon 2017). Wskazuje się, że pomimo postępujących zmian i coraz większej dostępności sportu dla kobiet nadal pozostaje on zdominowany przez mężczyzn i heteronormatywne wizerunki kobiecego ciała. Usportowione ciała kobiece zaprzeczają mitowi kobiecej wrażliwości (Dowling 2000), a równocześnie przykuwają uwagę nie tylko ze względu na wygląd, ale także fizyczne możliwości. Badania pokazały, że zawodniczki uprawiające np. sporty kontaktowe, rozwijając siłę fizyczną, stają się bardziej pewne swoich ciał, postrzegają je bardziej pozytywnie, a nabywane przez nie umiejętności i doświadczanie fizycznych możliwości ciała stają się źródłem ich wzmocnienia (zob. np. Velija, Mierzwinski, Fortune 2013; Paul 2015; Liechty, Willfong, Sveinson 2016). Pojęcie „*empowerment*” w odniesieniu do sportu pojawia się często w kontekście badań krajów Globalnego Południa, w których sam udział kobiet w aktywnościach fizycznych, w programach sportowych jest traktowany jako jedno ze źródeł ich upodmiotawiania (zob. np. Toffoletti, Palmer, Samie 2018). Dodatkowo, pojęcie to używane jest również w odniesieniu do osób niepełnosprawnych (zob. np. Ashton-Shaeffer, Gibson, Holt, Willming 2001; Purdue, Howe 2012), dla których sport staje się źródłem fizycznego i psychicznego wzmocnienia.

Hiperandrogenizm – pojęcie to oznacza nadmierne wydzielanie androgenów u kobiet. Według przepisów Międzynarodowego Stowarzyszenia Federacji Lekkoatletycznych IAAF (obecnie World Athletics) obowiązujących od 2018 roku kobiety, u których stwierdzono hiperandrogenizm (poziom testosteronu 5 nmol/L lub wyższy), aby startować w konkurencjach biegowych od 400 m do 1 mili (1609 m), muszą obniżyć poziom testosteronu i utrzymać go w okresie 6 miesięcy przed daną imprezą sportową². Decyzja ta została podjęta po badaniach wykazujących przewagę zawodniczek z hiperandrogenizmem na wskazanych dystansach biegowych. Bez obniżenia poziomu testosteronu mogą one rywalizować w nieoficjalnych zawodach razem z innymi kobietami i/lub w oficjalnych zawodach w kategorii mężczyzn. W świadomości społecznej zagadnienie to pojawiło się w 2009 roku, gdy Caster Semenya została mistrzynią świata w biegu na 800 m. Po jej wygranej pojawiły się wątpliwości dotyczące płci zawodniczki opisywane wielokrotnie w literaturze przedmiotu i licznych artykułach prasowych. Według organizacji sportowych nowe przepisy przyczyniają się do zapewnienia równości szans w zawodach sportowych, równocześnie budzą one jednak liczne kontrowersje związane z definiowaniem płci, normatywnością, przekraczaniem granic płci itp. W ich kontekście warto zapoznać się również z historią testów płci, stosowanych w sporcie od połowy lat 60. do lat 90. XX wieku, mających na celu weryfikację, czy startujące zawodniczki są faktycznie kobietami (Jakubowska 2014a; Jakubowska 2014b; Montanola, Olivesi 2016; Erikainen 2020).

2 Stan na 18 października 2021 roku.

Naturalność (konstrukt „naturalnego” ciała) – „naturalność” jest kategorią konstruowaną społecznie, używaną w sporcie do orzekania o uczciwości i równości szans (Miah 2006, za: Nosal 2017). Konstrukt „naturalnego” ciała, jak zauważa Tara Magdalinski (2008: 38; zob. też Jakubowska 2014a), jest budowany przez hierarchiczną opozycję, której jedną stroną reprezentuje ciało „naturalne”, „czyste” czy „autentyczne”, a drugą – „nienaturalne”, „zanieczyszczone” i „nieautentyczne”. Opozycja ta jest jednak kłopotliwa, bo trudno określić, czym jest dzisiaj „naturalność” czy „naturalne” ciało, oraz wyznaczyć granice między tym, co „naturalne”, a tym, co „nienaturalne”. Magdalinski, opisując te granice, wskazuje na ich cechy charakterystyczne: 1) płynność i zmienność w czasie, 2) hierarchiczny charakter, 3) trudność praktycznego ich wyznaczenia oraz 4) obecność „strażników” (*gatekeepers*) pilnujących granic oraz decydujących o możliwości ich przekroczenia. Dyskurs naturalizacji wyznacza w rzeczywistości podział na „normalne” i „nienormalne”, akceptowalne i nieakceptowalne (McCullough 2010: 6 i n.), jest również wykorzystywany do podtrzymywania podziału na „kobiece” i „męskie” (Jakubowska 2014a). Odwołania do różnic „naturalnych” są, według licznych autorów, jednym z wymiarów umacniania męskiej dominacji i dyskryminacji kobiet w sporcie. Pisał o tym, w szerszym kontekście, Pierre Bourdieu (2004: 19, 33), twierdząc, że relacja dominacji jest uprawomocniana przez wpisanie jej w naturę biologiczną, a różnica biologiczna między płciami „może prezentować się jako naturalne uzasadnienie skonstruowanej społecznie różnicy rodzajów”.

Superkaleka (*supercrip*) – termin używany w stosunku do niepełnosprawnych sportowców postrzegany przez badaczy sportu jako negatywny stereotyp ich opisujący. Przedstawia niepełnosprawnych (sportowców) jako osoby, które muszą pokonać własne ułomności, ograniczenia, żeby osiągnąć nieprawdopodobny „sukces” (Silva, Howe 2012). Negatywny wydźwięk tego określenia wynika z faktu, że za sukces zostaje uznana niemal każda aktywność osoby niepełnosprawnej, wszystko to, co w przypadku osób pełnosprawnych zostałoby uznane za „zwyčajne”. W odniesieniu do niepełnosprawnych sportowców używa się – choć należy zauważyć, że coraz rzadziej – określeń takich jak „superbohaterowie” czy „superludzie”, co paradoksalnie odbiera im status „prawdziwych sportowców” (Silva, Howe 2012; zob. też Niedbalski 2015). Często bowiem, zgodnie ze stereotypem, sam udział w sportowej rywalizacji, niezależnie od sportowych osiągnięć, jak ma to miejsce w sporcie osób pełnosprawnych, traktowany jest jako sukces. Zwraca się również uwagę na negatywny wpływ tego stereotypu na osoby niepełnosprawne, które nie są w stanie wykonać wielu rzeczy, jakie wykonują niepełnosprawni sportowcy (Silva, Howe 2012), a równocześnie istniejący dyskurs sugeruje im, że niepełnosprawny może pokonać swoje ułomności, jeśli tylko chce i włoży w to wystarczająco dużo pracy.

Ucieleśnienie (*embodiment*) – pojęcie ucieleśnienia wywodzące się z fenomenologii (Merleau-Ponty 2001; Allen-Collinson 2009) używane w społecznych badaniach sportu odnosi się do doświadczania ciała podczas uprawiania aktywności fizycznych, jak i nabywania określonych umiejętności sportowych, które stają się

częścią ucieleśnionego „ja” (zob. wiedza ucieleśniona oraz doświadczanie ciała w sporcie w kolejnej części rozdziału). Jego rosnąca popularność związana jest ze zwrotem, który można zaobserwować również w socjologii ciała, gdzie oprócz badań reprezentacji ciała, dyskursów dotyczących ciała czy ciała jako przedmiotu kontroli społecznej pojawiają się także analizy doświadczania ciała (Hockey, Allen-Collinson 2007; Woodward 2009).

Wiedza ucieleśniona – pojęcie wiedzy ucieleśnionej pojawia się w społecznych analizach sportu głównie w odniesieniu do procesu przekazywania i nabywania określonych umiejętności (Jakubowska 2017). Ten rodzaj wiedzy nieuchronnie związany jest ze sportem, umiejętności sportowe nabywane są bowiem poprzez ciało, praktykę, ucieleśniane podczas treningów. Ciało jest zarówno źródłem wiedzy, jak i narzędziem jej nabywania. Jaana Parviainen i Johanna Aromaa (2017) wyróżniły trzy główne podejścia w badaniu wiedzy ucieleśnionej w obszarze sportu i aktywności fizycznej. Pierwsze z nich opiera się na teorii poststrukturalnej i jest szeroko wykorzystywane w analizach wychowania fizycznego. Drugie podejście podkreśla praktyczny charakter wiedzy, umiejętności motoryczne oraz kładzie nacisk na ucieleśnianie uczonych umiejętności. Pojawiają się tutaj odniesienia m.in. do pojęcia wiedzy milczącej (Polanyi 1966, zob. też Jakubowska 2017), a także technik ciała (Mauss 1973). I wreszcie trzecie podejście związane jest z przyjęciem perspektywy fenomenologicznej i zainspirowane jest w dużej mierze dorobkiem Merleau-Ponty’ego, a tym samym koncepcjami habitusu i schematu ciała. Drugie z pojęć oznacza według Crossleya (2001: 123) „ucieleśnione *know-how* i zmysł praktyczny; perspektywiczne ujęcie świata z »punktu widzenia« ciała”. Dzięki „schematowi ciała” człowiek „wie, nie wiedząc”, np. jak pływać lub jeździć na rowerze.

4. Najważniejsze badania

Badania (uptciowionej) cielesności w sporcie

Poniższy przegląd badań i publikacji przedstawia z jednej strony dzieła i autorów, których analizy ciała/cielesności są dobrze rozpoznawalne w socjologii sportu, a z drugiej strony te zagadnienia i badania, które zainspirowały naukowo autorkę rozdziału do przeprowadzania własnych analiz sportowego ciała z perspektywy płci. W konsekwencji takiego wyboru ta część rozdziału opisuje: 1) artykuł Iris M. Young dotyczący płciowych różnic w wykonywaniu ruchów przez dziewczynki i chłopców, 2) badania i książkę Loïca Wacquanta o nabywaniu bokserskiego habitusu, 3) publikacje Jacquelyn Allen-Collinson i Johna Hockeya istotne dla rozwoju perspektywy fenomenologicznej w badaniach usportowionego ciała oraz 4) badania wizerunków sportowego ciała w mediach.

Rzucać jak dziewczyna

Postrzegany dziś jako klasyczny artykuł Iris M. Young *Throwing Like a Girl: A Phenomenology of Feminine Body Comportment Motility and Spatiality* ukazał się po raz pierwszy w 1980 roku. Autorka, odwołując się m.in. do koncepcji „przeżywanego ciała” (*lived body*) Maurice’a Merleau-Ponty’ego i „sytuacji kobiety” Simone de Beauvoir, stwierdza, że „istnieje szczególny styl cielesnego zachowania, który jest typowy dla kobiecego istnienia, i ten styl składa się ze szczególnych »modalności« (*modalities*) struktur i warunków istnienia ciała w świecie” (Young 1980, s. 141).

Różnice w sposobach poruszania się, wykonywania określonych aktywności fizycznych, jak np. rzucania, wynikają nie tyle (nie tylko) z uwarunkowań fizjologicznych, ale z różnych sposobów używania ciała przez obie płcie (Iris M. Young, 1980).

Dziewczynki i kobiety rzadziej wykorzystują pełne możliwości fizyczne przestrzeni ciała, np. rzucając piłkę, nie używają całego ciała, nie wprawiają całego ciała w ruch, lecz posługują się jedynie częścią ciała, w tym przypadku ręką. Young w swoim eseju szczególną uwagę zwraca na stosunek kobiet do przestrzeni, która nie jest przez nie całkowicie wykorzystywana, raczej jest traktowana jako ograniczenie, a nie pole pozwalające polepszyć jakość i rezultat wykonywanego zadania. Zwraca także uwagę na ograniczone zaufanie kobiet do własnego ciała i jego możliwości przejawiające się zarówno brakiem wiary we własne umiejętności, jak i obawą przed zrobieniem sobie krzywdy.

Do artykułu Young odwołuje się m.in. Sandra Lee Bartky w swoim, również uznawanym dziś za klasyczny, artykule *Foucault, kobiecość i unowocześnienie władzy patriarchalnej* opublikowanym po raz pierwszy w 1988 roku. Bartky wyróżnia w nim trzy kategorie praktyk odnoszących się do ciała: 1) te, które mają na celu nadanie mu określonego kształtu i rozmiaru, 2) te związane z gestami, postawą i sposobem poruszania się oraz 3) te zorientowane na pokazanie ciała jako ozdobnej powierzchni (Bartky 2007: 52). Odwołania do Young pojawiają się w kontekście drugich z wyróżnionych praktyk, w odniesieniu do których autorka stwierdza, że znaczące różnice w zachowaniach kobiet i mężczyzn przejawiają się głównie w mniejszej swobodzie w poruszaniu się kobiet oraz mniejszym korzystaniu przez nie z przestrzeni. Mniejsza swoboda i skrępowanie ciała przekładają się na odmienny sposób wykonywania różnych fizycznych ćwiczeń, ale też na odmienną postawę ciała na co dzień. Do Young odwołuje się również Colette Dowling w swojej książce *The Frailty Myth: Redefining the Physical Potential of Women and Girls* (2000), w której przedstawia zróżnicowaną socjalizację sportową dziewcząt i chłopców. Według tej autorki dziewczynkom odmawia się możliwości wyrobienia sprawności i siły fizycznej, a zatem tytułowa kobieca słabość jest, przynajmniej do pewnego stopnia, słabością wyuczoną (Dowling 2000, s. 51 i n.).

Po latach Iris M. Young powróciła do swojego tekstu w artykule *Throwing Like a Girl: Twenty Years Later* (1998). Autorka zauważa, że z perspektywy czasu jej esej

sprzed dwudziestu lat może wydawać się nieco archaiczny, gdyż obecnie dziewczynki czy młode kobiety mają o wiele większe możliwości uprawiania sportu. Autorka dostrzega także pewne teoretyczne mankamenty czy uproszczenia swojego artykułu. Niemniej jednak wiele spostrzeżeń opisanych przez Young zachowało, jak się wydaje, swoją aktualność. Bez wątplenia dziewczynki mają dzisiaj większe możliwości bycia aktywnymi fizycznie, a także wybierania dyscyplin, które kiedyś były dla nich niemal niedostępne. Równocześnie jednak ciągle można obserwować różnice w sportowej socjalizacji dziewczynek i chłopców – w przypadku tych drugich zachęty do podejmowania aktywności sportowej są częstsze, większą uwagę przywiązuje się także do doskonalenia sportowych umiejętności; dodatkowo ciągle obecne są stereotypy płciowe umacniające status niektórych dyscyplin jako „męskich” bądź „kobiecych” (Jakubowska 2014a; Jakubowska, Byczkowska-Owczarek 2018).

Jak zostać bokserem

Książka Loïca Wacquanta *Body and Soul: Ethnographic Notebooks of An Apprentice-Boxer* (2004)³ stała się „książką kultową” (Sánchez García, Spencer 2014, s. 6), a jednocześnie jedną z najczęściej dyskutowanych w literaturze przedmiotu, o czym świadczą m.in. specjalne numery czasopism „Qualitative Sociology” (2005)⁴ czy „Theory and Psychology” (2009). Publikacja Wacquanta opiera się na etnograficznych badaniach (obserwacji uczestniczącej wspartej wywiadami) realizowanych w klubie bokserskim zlokalizowanym w Chicago. Jest ona podzielona na trzy części. Pierwsza z nich przedstawia klub bokserski, miejsce badań, osoby do niego uczęszczające oraz wprowadza w świat boksu i treningu bokserskiego. Część ta, odwołująca się w dużej mierze do poprzednich publikacji Wacquanta, może zostać odczytana jako etnografia małej grupy. Klub bokserski jest traktowany, jak wynika z badań, jako „wyspa porządku i cnoty” (*island of order and virtue*) w stosunku do niesprzyjających warunków społecznych i zagrożeń charakteryzujących dzielnicę, w której się mieści. Druga część książki jest zapisem całego dnia walki jednego z młodych bokserów trenujących w klubie. W trzeciej i ostatniej części książki Wacquant przedstawia własne przygotowania do swojej pierwszej walki. Mamy tutaj do czynienia ze szczegółowym przedstawieniem dnia z życia boksera, wydarzeń przed walką, jak i osób zaangażowanych w przygotowania zawodnika i jemu towarzyszących.

Jak pisze sam Wacquant (2004), celem jego książki, jest „wprowadzenie czytelnika do codziennego moralnego i zmysłowego świata zwykłego boksera” (s. XII). Autor pokazuje, że pięściarstwo wymaga wysokich technicznych (ucieleśnionych) umiejętności, taktycznego *know-how*, ciężkiej pracy, poświęcenia i dyscypliny. Tym

3 Cztery lata wcześniej, w 2000 roku, książka ukazała się w języku francuskim pod tytułem *Corps et Âme: carnets ethnographiques d'un apprenti boxeur* (Marseille: Agone), ale niemal wszystkie odwołania do tej publikacji odnoszą się do jej wersji anglojęzycznej.

4 Wacquant odniósł się do tekstów poświęconych jego książce zebranych w tym numerze czasopisma w artykule *Carnal Connections: On Embodiment, Apprenticeship, and Membership*. „Qualitative Sociology” 2005, vol. 28, s. 445–474, <https://doi.org/10.1007/s11133-005-8367-0>

samym wyraźnie odgranicza rzemiosło pięściarskie od przemocy, z którą boks jest często kojarzony i z którą uczęszczający do klubu młodzi mężczyźni z amerykańskich gett często spotykają się na ulicach. Całość książki jest mocno „ucieleśniona” poprzez skoncentrowanie się na określonych fizycznych umiejętnościach, cielesnych reżimach związanych z treningiem czy dietą, ale także bólu czy przyjemności. Wacquant zwraca uwagę na rozmaite umiejętności i rodzaje wiedzy, które musi nabyć pięściarz, wśród których wymienia m.in. umiejętność „czytania ciała” (przeciwnika). Publikację można potraktować jako analizę procesu nabywania habitusu bokserskiego, który odbywa się poprzez ucieleśnione społeczne praktyki i uwzględnia według autora trzy elementy: ciało z krwi i kości, świadomość oraz kolektywność klubu.

Książka może być również odczytana jako książka o męskości, choć nie zawiera ona pogłębionej czy krytycznej analizy relacji płciowych. Świat klubu bokserskiego jest męskim światem, do którego kobiety z zasady nie mają wstępu. Jeśli się pojawiają w bokserskich narracjach, to występują przede wszystkim w pasywnych i/lub zseksualizowanych rolach. Boks jest tu bowiem traktowany jako „męska sztuka”, a tym samym analiza Wacquanta jest ograniczona do męskiego ciała.

Warto zaznaczyć, że problematyką nabywania umiejętności bokserskich czy funkcjonowania klubów bokserskich w amerykańskich gettach Wacquant zajmował się w wielu innych publikacjach (zob. np. Wacquant 1995, 2011), w których jedną z centralnych kategorii teoretycznych uczynił pojęcie „habitusu” wprowadzone do socjologii, jak zostało wcześniej powiedziane, przez Pierre’a Bourdieu. Wacquant (2004) rozumie habitus jako „zestaw cielesnych i mentalnych schematów”, który jest nabywany poprzez „w dużej mierze ukrytą i ledwie skodyfikowaną pedagogikę” (s. 16). Autor wskazał na cztery własności habitusu podkreślające jego społeczną naturę: 1) jest to zespół nabytych dyspozycji, 2) który zmienia się w zależności od położenia społecznego i trajektorii życiowej, 3) funkcjonuje poniżej poziomu świadomości i dyskursu, 4) a społecznie konstytuowane konatywne i poznawcze struktury go tworzące „są plastyczne i przekazywalne, ponieważ wynikają z pracy pedagogicznej” (Wacquant 2011: 86).

Dla Wacquanta (2011) „habitus” jest zarówno tematem, jak i narzędziem badawczym. W pierwszym przypadku staje się on przedmiotem badań, a proces jego nabywania poddawany jest analizie. W drugim przypadku posiadanie określonego habitusu ułatwia dostęp do określonych sportów, aktywności fizycznych i pozwala badać go poprzez ciało. Jego sposób postrzegania habitusu został przyjęty przez innych badaczy sztuk i sportów walki (zob. np. Sánchez García, Spencer 2014).

W kontekście publikacji Wacquanta warto wskazać polską książkę *Na dystans. Rozważania socjologiczne o boksie* (2019) Marcina Darmasa. Choć książki znacząco się od siebie różnią, cechą wspólną jest oparcie ich na obserwacji uczestniczącej przeprowadzanej przez autorów. Darmas przez ponad trzy lata trenował boks, poznawał świat bokserski, obserwując równocześnie innych pięściarzy i prowadząc

dziennik. Jego książka jest mniej „cielesna” niż publikacja francuskiego socjologa, ale warta lektury ze względu na możliwość poznania pięściarskiego świata oraz zastosowaną metodologię.

Doświadczenie ciała w sporcie

Chociaż ciało/ucieleśnienie odgrywa kluczową rolę w sporcie, paradoksalnie, jak zauważają John Hockey i Jacquelyn Allen-Collinson (2007), badania społeczne sportu długo ignorowały „cielesną” („mięsną”) naturę ciała. Przyczyn tego autorzy dopatrują się m.in. w popularności koncepcji Michela Foucaulta w badaniach sportu, która sprawiła, że ciało postrzegane było głównie poprzez swoją wizualną reprezentację oraz jako przedmiot dyskursu czy dyscyplinujących praktyk. Wspomniani badacze, choć oczywiście nie jako jedyni, w znaczącym stopniu przyczynili się do wzrostu obecności „żywego” ciała w społecznych badaniach sportu i rozwoju w ich ramach perspektywy fenomenologicznej. W swoich artykułach, pisanych osobno lub razem, Allen-Collinson i Hockey skupili się przede wszystkim na ucieleśnionych doświadczeniach związanych z amatorskim bieganiem. Tematem niektórych z publikacji (zob. np. Allen-Collinson 2008) jest doświadczenie wspólnego biegania, a przeprowadzone analizy opierają się na kolektywnej autoetnografii. Artykuły pisane są z perspektywy założeń fenomenologii, a także etnometodologii, co dotyczy również innych publikacji tych autorów. Skupiając się na doświadczeniu ciała podczas uprawiania aktywności sportowych, autorzy analizują również doświadczenie kontuzji i procesu rehabilitacji (Allen-Collinson, Hockey 2001).

Ich publikacje opierają się przede wszystkim na autoetnografii, po którą badacze sportu sięgają coraz chętniej. Według Allen-Collinson (2008: 39) można nawet mówić o „zwrocie autoetnograficznym” w badaniach doświadczeń fizycznych i sportowych. W publikacjach autorki można znaleźć liczne przykłady bardzo szczegółowych opisów autoetnograficznych, podjęła się ona również analizy samej metody w odniesieniu do badań sportu (Allen-Collinson 2008; zob. też Sparkes 2000). Publikacje Hockeya i Allen-Collinson są wartościowe jako łączące w sobie podejście fenomenologiczne, socjologię ucieleśnienia oraz socjologię sportu. Są one także istotne z punktu widzenia rozwoju metodologii badań ucieleśnionych doświadczeń (zob. też pojęcia ucieleśnienia i wiedzy ucieleśnionej).

Zwrot ku cielesności i doświadczeniu ciała spowodował równocześnie wzrost zainteresowania różnymi zmysłami i rolą, jaką odgrywają one w rozumieniu usportowionego ciała (Hockey, Allen-Collinson 2007; Sparkes 2009, 2016). Sportowcy, zarówno profesjonalni, jak i amatorzy, wykorzystują różne zmysły podczas rywalizacji czy treningu, niezależnie od uprawianej dyscypliny i miejsca aktywności fizycznej, ich doświadczenie jest zawsze wielozmysłowe. Było ono poddawane analizie w licznych autoetnografiach dotyczących m.in. biegania czy nurkowania (zob. np. Sparkes 2009; Allen-Collinson, Hockey 2011; Merchant 2011), w których ciało badacza, jak zauważa Sparkes, staje się głównym „narzędziem” zbierania danych zmysłowych (Sparkes 2016, s. 46).

W polskim kontekście warto zwrócić uwagę przede wszystkim na badania dotyczące tańca, jogi czy wspinaczki wspomnianych już wcześniej łódzkich badaczy (Byczkowska 2012; Konecki 2012; Kacperczyk 2016), także w kontekście autoetnografii jako metody badawczej. Warta uwagi jest także książka Karoliny Szymy (2019) *Ucieleśnione w ruchu. Polskie biegaczki wyczynowe w perspektywie antropologicznej* oparta na autoetnograficznych badaniach. Autorka opisuje z jednej strony doświadczenie kobiecego usportowionego ciała, a z drugiej dyscyplinowanie ciała, jak i kobiecą sprawczość⁵.

Wizerunki sportowego ciała w mediach

Analizy medialnych wizerunków sportowców, jak i samych przekazów sportowych są niezwykle popularnym tematem w socjologii sportu i pokrewnych subdyscyplinach. Znaczna część tych badań została przeprowadzona z perspektywy *gender studies* czy feminizmu i koncentruje się na różnicach płciowych w przekazach medialnych. Poniżej, ze względu na problematykę książki, skupiam się jedynie na części tych analiz, tych, które dotyczą prezentacji sportowego ciała, pomijając równocześnie sam problem marginalizacji sportu kobiet w mediach, któremu poświęcono również dużo miejsca w literaturze przedmiotu⁶.

Jako kluczowe autorki analizujące sposób pokazywania zawodniczek w mediach (bo to głównie na kobietach skupiają się badania), obok wskazanych wcześniej Marget Duncan, Cheryl Cooky, Michaela Messnera należy wymienić Toni Bruce, Mary Jo Kane i Marie Hardin. Bardzo dobrym podsumowaniem wieloletnich badań dotyczących tego zagadnienia są sformułowane przez Bruce (2016) „zasady” rządzące sportowymi przekazami medialnymi. Wiele z nich odnosi się do upłciowionej cielesności zawodniczek i to na nich zostanie tu skupiona uwaga. Wśród „zasad” omawianych przez Bruce znalazły się m.in. 1) obowiązkowa heteroseksualność (*compulsory heterosexuality*), 2) odpowiednia kobiecość (*appropriate femininity*) czy 3) seksualizacja (*sexualization*). Oznacza to, że pomimo coraz większej obecności kobiet w sporcie i uprawiania przez nie wszystkich dyscyplin sportowych, w mediach ich ciała i aktywności fizyczne opisywane są poprzez cechy tradycyjnie kojarzone z kobiecością, więcej uwagi poświęca się sportom, w których cielesność zawodniczek wpisuje się w obowiązujące heteronormatywne normy i ciągle zdarza się, że uwaga jest skupiona nie tyle (nie tylko) na fizycznych umiejętnościach zawodniczek, ile na ich atrakcyjności fizycznej. Inne reguły rządzące przekazem medialnym, takie jak „piękna i silna” (*pretty and powerful*) i „ambivalencja” (*ambivalence*) pokazują dokonujące się zmiany, a właściwie ścieranie się „starego” i „nowego” rozumienia sportowego kobiecego ciała. Z jednej strony zawodniczki są ciągle pokazywane jako ideały kobiecego piękna i seksualizowane, z drugiej jednak strony uwaga skupiona jest na ich sile fizycznej i sportowych umiejętnościach. W tym drugim kontekście

5 Książce towarzyszy film, który można obejrzeć pod tym linkiem: <https://www.youtube.com/watch?v=9IG08ujGDrA&t=533s> (dostęp: 23.08.2021).

6 Problem ten poruszam m.in. w przywoływanej kilkakrotnie książce *Gra ciałem* (2014). Jest on również omawiany przez wskazanych w kolejnym akapicie autorów.

ciała zawodniczek są narzędziem ich upodmiotowienia, a nie uprzedmiotowienia, pokazują „siłę, opanowanie i piękno, a nie seksualną dostępność” (Heywood, Dwor-kin 2003, s. 80). Jako pozytywną zmianę można wskazać coraz większą popularność dwóch innych zasad – przedstawianie zawodniczek w akcji (*athletes in action*) oraz przedstawianie ich jako „poważnych sportowców” (*serious athletes*).

Przydatnym artykułem pozwalającym zapoznać się z badaniami dotyczącymi omawianej problematyki jest również *Images of Sportswomen: A Review* autorstwa Emmy Sherry, Angeli Osborne i Matthew Nicholsona (2016). Autorzy wskazują m.in. na to, że ciała zawodniczek są częściej pokazywane w sportach definiowanych jako „kobiece”, gdzie ich wizerunek wpisuje się w obowiązujące normy czy ideały kobiecego ciała. Innym zaobserwowanym trendem jest częstsze przedstawianie kobiet w pasywnych pozach, pomimo tego, że fotografie odnoszą się do aktywności fizycznej. Artykuł potwierdza również seksualizację ciał zawodniczek na fotografiach prasowych. Jednym z głównych wniosków, który pojawia się zarówno tutaj, jak i w licznych innych publikacjach, jest stwierdzenie, że sposób prezentowania sportu kobiet i ciał zawodniczek w mediach przyczynia się do podtrzymania męskiej dominacji w sporcie.

Szansą na zmianę tej sytuacji mogą być media społecznościowe, które stają się coraz popularniejsze w świecie sportu, także wśród zawodników i zawodniczek. Zwraca się uwagę na to, że wobec marginalizacji sportu kobiet w „tradycyjnych” mediach media społecznościowe, w których zawodniczki mają możliwość kreowania własnego wizerunku, mogą nie tylko przyciągnąć większą liczbę kibiców do sportu kobiet, ale również zmienić sposób jego postrzegania. Jak zauważają Tony Bruce i Marie Hardin (2014), pomimo tego, że internetowy świat sportu jest zdominowany przez mężczyzn i męski sport, pozwala on zaistnieć niektórym zawodniczkom i zdobyć szeroką rzeszę fanów. Równocześnie autorki zauważają, że dominującą formą prezentowania ciała zawodniczek jest pokazywanie zarówno sprawności, jak i atrakcyjności fizycznej. Tym samym w wymiarze wizualnym media społecznościowe raczej podtrzymują niż przełamują dominujący w sporcie dyskurs heteronormatywnej kobiecości.

5. Podsumowanie

Jak zostało wskazane we wstępie, ciało czy cielesność są kluczowymi kategoriami w sporcie, a tym samym w socjologii sportu. Nie oznacza to, że większość badań z zakresu tej dyscypliny skupia się w sposób bezpośredni na ciele, jednak liczba opracowań, które przyglądają się sportowemu ciału z perspektywy społeczno-kulturowej, systematycznie rośnie. Socjologia sportu wskazuje na znaczenie ciała dla jednostkowej sprawczości, dla budowania i podtrzymywania jednostkowych kapitałów, jak i statusu społecznego. Równocześnie uzmysławia, w jaki sposób ciało staje się źródłem nierówności w odniesieniu do płci, rasy, (nie)pełnosprawności czy klasy społecznej oraz podstawą podtrzymania obowiązujących normatywnych dyskursów. Nie

bez znaczenia jest także biologiczny czy biomedyczny wymiar cielesności analizowany w sporcie, który z jednej strony „upomina się” o biologiczne ciało, często ignorowane przez socjologię ciała, a z drugiej strony uświadamia ważność interdyscyplinarnych badań i konieczność postrzegania ciała zarówno poprzez pryzmat jego fizyczności (czy „mięsnosci”), jak i społeczno-kulturowych uwarunkowań.

Istotny jest również wkład socjologicznych czy antropologicznych badań aktywności sportowych dla rozwoju perspektywy fenomenologicznej i analiz ucieleśnionych doświadczeń. Oprócz rozwoju koncepcji teoretycznych dostarczają one również wiedzy o metodologii badań. Liczne przykłady etnograficznych badań sportu i ucieleśnienia zostały zebrane w książce *Researching Embodied Sport: Exploring Movement Cultures*, zredagowanej przez Iana Wellarda (2015). Książka koncentruje się zarówno na świadomości, jak i znaczeniu ucieleśnienia w procesie badawczym, a jej celem jest pokazanie użyteczności podejścia ucieleśnionego w badaniach sportu i ruchu. Ucieleśnienie jest traktowane nie tylko jako przedmiot analiz, ale odnosi się także do ciał badaczek i badaczy, ich roli i znaczenia w procesie badawczym. Publikacja przedstawia wyzwania metodologiczne, z którymi musieli się zmierzyć autorzy i autorki rozdziałów, a także dostarcza wielu praktycznych wskazówek, jak je przezwyciężyć.

Socjologiczne badania sportu mają znaczenie nie tylko dla socjologii ciała, ale również wielu innych subdyscyplin, jak np. socjologia niepełnosprawności, socjologia medycyny czy socjologia płci. Niektóre z zagadnień, jak np. kwestia hiperandrogenizmu czy szerzej – definiowania płci (kobiecej) bądź udziału (nie)pełnosprawnych sportowców na igrzyskach olimpijskich, budzą zainteresowanie opinii publicznej, będąc równocześnie wezwaniem zarówno dla działaczy sportowych, jak i naukowców.

Podejście do kwestii upłciowionego ciała w sporcie, trwałość binarnego podziału płciowego sprawia, że badania z zakresu sportu stanowią przeciwwagę dla coraz powszechniej akceptowanego myślenia o płci w kategoriach niebinarnych czy jako kontinuum. Dla socjologii sportu jest to zagadnienie o tyle interesujące, że wymaga z jednej strony myślenia o płci jako kategorii społeczno-kulturowej, ale także z punktu widzenia tożsamości jednostki, a z drugiej strony myślenia o płci w kategoriach sportowej rywalizacji. Jak się wydaje, przynajmniej na chwilę obecną, w niemal wszystkich konkurencjach, wyłącznie podział na zawody kobiet i mężczyzn zapewni tym pierwszym szansę na sportowe medale. Równocześnie stawia to pod znakiem zapytania udział w sportowej rywalizacji osób, które nie mieszczą się w przyjętych definicjach kobiecości, tj. kobiet cechujących się hiperandrogenizmem czy kobiet transpłciowych. Socjologia sportu dostarcza zatem ciekawych (kontr)argumentów dla toczących się dyskusji dotyczących tożsamości płciowej i związanej z nią cielesności.

Słabym punktem niektórych z prowadzonych badań, jak np. tych dotyczących wizerunków kobiecego sportowego ciała w mediach czy doświadczenia ciała w takich sportach jak bieganie czy sztuki walki, jest ich powtarzalność (naukowcy rzadko sięgają po nowe sposoby badania określonych zjawisk, opierają się w dużej mierze

na własnych wcześniejszych badaniach czy podobnych źródłach). Równocześnie to, że kolejne badania ciągle pokazują np. marginalizację sportu kobiet w mediach, świadczy o trwałości badanych zjawisk, pomimo upływu lat i zmian zachodzących w innych obszarach. Dzięki badaniom sportowego ciała i szerokiemu udostępnianiu ich wyników możliwa jest jednak (jakościowa) zmiana sposobu postrzegania poszczególnych kategorii sportowców, np. kobiet czy sportowców niepełnosprawnych. Uwzględniając nieustający rozwój technologii, biomedycyny i dziedzin pokrewnych, należy założyć, że przed socjologami sportu i ciała pojawią się nowe wyzwania, nowe, nieeksplorowane dotąd pola badawcze.

6. Pytania sprawdzające

1. Co oznacza, że sport jest narzędziem dystynkcji klasowej? Odpowiedz, używając przykładów różnych dyscyplin sportowych.
2. Na czym polega cyborgizacja ciał sportowców?
3. Jak Iris M. Young i Sandra L. Bartky wyjaśniały to, że dziewczynki rzucają piłką inaczej niż chłopcy?
4. Jak rozumiany jest habitus przez Loïca Wacquanta?
5. W jaki sposób ciała zawodniczek są przedstawiane w mediach?

Bibliografia

- Allen-Collinson Jacquelyn (2008), *Running the Routes Together Corunning and Knowledge in Action*, „Journal of Contemporary Ethnography”, vol. 37(1), s. 38–61, <https://doi.org/10.1177/0891241607303724>
- Allen-Collinson Jacquelyn (2009), *Sporting Embodiment: Sports Studies and the (Continuing) Promise of Phenomenology*, „Qualitative Research in Sport and Exercise”, vol. 1(3), s. 279–296, <https://doi.org/10.1080/19398440903192340>
- Allen-Collinson Jacquelyn, Hockey John (2001), *Runners' Tales: Autoethnography, Injury and Narrative*, „Auto/Biography”, vol. 9(1–2), s. 95–106, <https://ore.exeter.ac.uk/repository/handle/10036/18175> (dostęp: 27.08.2021).
- Allen-Collinson Jacquelyn, Hockey John (2011), *Feeling the Way: Notes towards a Haptic Phenomenology of Distance Running and Scuba Diving*, „International Review for the Sociology of Sport”, vol. 46, s. 330–345, <https://psycnet.apa.org/doi/10.1177/1012690210380577>
- Ashton-Shaeffer Candace, Gibson Heather, Holt Marieke, Willming Cynthia (2001), *Women's Resistance and Empowerment through Wheelchair Sport*, „World Leisure Journal”, vol. 43(4), s. 11–21, <https://doi.org/10.1080/04419057.2001.9674245>
- Bailey Richard, Pickard Angela (2010), *Body Learning: Examining the Processes of Skill Learning in Dance*, „Sport, Education and Society”, vol. 15(3), s. 367–382, <https://doi.org/10.1080/13573322.2010.493317>
- Barker-Ruchti Natalie, Tinning Richard (2010), *Foucault in Leotards: Corporeal Discipline in Women's Artistic Gymnastics*, „Sociology of Sport Journal”, vol. 27(3), s. 229–250, <https://doi.org/10.1123/ssj.27.3.229>

- Bartky Sandra L. (2007), *Foucault, kobiecość i unowocześnienie władzy patriarchalnej*, [w:] Renata E. Hryciuk, Agnieszka Kościańska (red.), *Gender: perspektywa antropologiczna*, t. 2: *Kobiecość, męskość, seksualność*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, s. 51–75.
- Bourdieu Pierre (1988), *Program for a Sociology of Sport*, „Sociology of Sport Journal”, vol. 5(2), s. 153–161, <https://doi.org/10.1123/ssj.5.2.153>
- Bourdieu Pierre (2004), *Męska dominacja*, Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Bourdieu Pierre (2005[1979]), *Dystynkcja*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Bradshaw Alison (2002), *Empowerment and Sport Feminism: A Critical Analysis*, „International Sports Studies”, vol. 24(1), s. 5–31.
- Broussard Ryan (2020), „Stick to Sports” is Gone: A Field Theory Analysis of Sports Journalists, „Coverage of Socio-political Issues, Journalism Studies”, vol. 21(12), s. 1627–1643, <https://doi.org/10.1080/1461670X.2020.1785323>
- Brown David (2005), *An Economy of Gendered Practices? Learning to Teach Physical Education from the Perspectives of Pierre Bourdieu’s Embodied Sociology*, „Sport, Education and Society”, vol. 10(1), s. 3–23, <https://doi.org/10.1080/135733205298785>
- Bruce Toni (2016), *New Rules for New Times: Sportswomen and Media Representation in the Third Wave*, „Sex Roles”, vol. 74, s. 361–376, <http://dx.doi.org/10.1007/s11199-015-0497-6>
- Bruce Tony, Hardin Marie (2014), *Reclaiming Our Voices: Sportswomen and Social Media*, [w:] Andrew C. Billings, Marie Hardin (eds.), *Routledge Handbook of Sport and New Media*, Abingdon: Routledge, s. 311–319.
- Byczkowska Dominika (2012), *Ciało w tańcu. Analiza socjologiczna*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Clément Jean-Paul (1995), *Contributions of the Sociology of Pierre Bourdieu to the Sociology of Sport*, „Sociology of Sport Journal”, vol. 12, s. 147–57, <https://doi.org/10.1123/ssj.12.2.147>
- Cole Cheryl L. (2000), *Body Studies in the Sociology of Sport: A Review of the Field*, [w:] Jay Coakley, Eric Dunning (eds.), *Handbook of Sport Studies*, London: Sage, s. 439–460.
- Connolly Daniel J., Allen-Collinson Jacquelyn, Evans Adam B. (2016), *A Level Playing ‘Field’? A Bourdieusian Analysis of the Career Aspirations of Further Education Students on Sports Courses*, „Sport, Education and Society”, vol. 21(8), s. 1144–1160, <https://doi.org/10.1080/13573322.2014.994175>
- Corrigan Thomas, Paton Jamie, Holt Erin, Hardin Marie (2010), *Discourses of the „Too Abled”: Contested Body Hierarchies and the Oscar Pistorius Case*, „International Journal of Sport Communication”, vol. 3(3), s. 288–307, <https://doi.org/10.1123/ijsc.3.3.288>
- Crossley Nick (2001), *The Phenomenological Habitus and Its Construction*, „Theory and Society”, vol. 30, s. 81–120.
- Crossley Nick (2005), *Mapping Reflexive Body Techniques: On Body Modification and Maintenance*, „Body and Society”, vol. 11(1), s. 1–35, <https://doi.org/10.1177/1357034X05049848>
- Darmas Marcin (2019), *Na dystans. Rozważania socjologiczne o boksie*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Dowling Colette (2000), *The Frailty Myth: Redefining the Physical Potential of Women and Girls*, New York: Random House.
- Elias Norbert, Dunning Eric (1986), *Quest for Excitement. Sport and Leisure in the Civilizing Process*, Oxford: Basil Blackwell.
- Erikainen Sonja (2020), *Gender Verification and the Making of the Female Body in Sport*, Abingdon: Routledge.
- Farrer D.S., Whalen-Bridge John (eds.) (2011), *Martial Arts as Embodied Knowledge: Asian Traditions in a Transnational World*, Suny Press, Albany.
- Faure Sylvia (2000), *Apprendre par corps. Socio-anthropologie des techniques de danse*, La Dispute, Paris.
- Foucault Michel (2009[1975]), *Nadzorować i karać. Narodziny więzienia*, Warszawa: Wydawnictwo Aletheia.

- Fraleigh Sondra (1987), *Dance and the Lived Body*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Grenfell Michael (2015), *Pierre Bourdieu on Sport*, [w:] Richard Giulianotti (ed.), *Routledge Handbook of the Sociology of Sport*, Abingdon: Routledge, s. 61–71.
- Heywood Leslie, Dworkin Shari L. (2003), *Built to Win: The Female Athlete as Cultural Icon*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Hockey John, Allen-Collinson Jacquelyn (2007), *Grasping the Phenomenology of Sporting Bodies*, „International Review for the Sociology of Sport”, vol. 42(2), s. 115–131, <https://doi.org/10.1177/1012690207084747>
- Hughson John, Inglis David (2002), *Inside the Beautiful Game: Towards a Merleau-Pontian Phenomenology of Soccer Play*, „Journal of the Philosophy of Sport”, vol. 29, s. 1–15, <https://doi.org/10.1080/00948705.2002.9714619>
- Jakubowska Honorata (2014a), *Gra ciałem. Praktyki i dyskursy różnicowania płci w sporcie*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Jakubowska Honorata (2014b), *Gender Verification in Sport as a Surveillance Practice: An Inside and Outside Perception*, „Surveillance & Society”, vol. 11(4), s. 454–465.
- Jakubowska Honorata (2017), *Skill Transmission, Sport and Tacit Knowledge. A Sociological Perspective*, Abingdon: Routledge, <https://doi.org/10.24908/ss.v11i4.4732>
- Jakubowska Honorata (2021), *Women's Representation in Sport*, [w:] Katalin Fabian, Janet E. Johnson, Mara Lazda (eds.), *The Routledge Handbook of Gender in Central-Eastern Europe and Eurasia*, Abingdon: Routledge, s. 523–530.
- Jakubowska Honorata, Byczkowska-Owczarek Dominika (2018), *Girls in Football, Boys in Dance. Stereotypization Processes in Socialization of Young Sportsmen and Sportswomen*, „Qualitative Sociology Review”, vol. 14(2), s. 12–28, <https://doi.org/10.18778/1733-8077.14.2.02>
- Kacperczyk Anna (2016), *Spoleczne swiaty – teoria – empiria – metody badan. Na przykladzie spolecznego swiata wspinaczki*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- King Samantha (2015), *Poststructuralism and the Sociology of Sport*, [w:] Richard Giulianotti (ed.), *Routledge Handbook of the Sociology of Sport*, Abingdon: Routledge, s. 94–104.
- Konecki Krzysztof T. (2012), *Czy ciało jest świątynią duszy? Współczesna praktyka jogi jako fenomen psychospołeczny*, Warszawa: Difin.
- Lenartowicz Michał (2012), *Klasowe uwarunkowania sportu i rekreacji ruchowej z perspektywy teorii Pierre'a Bourdieu*, Warszawa: Wydawnictwo AWF Józefa Piłsudskiego w Warszawie.
- Liechty Toni, Fleesha Willfong, Sveinson Katherine (2016), *Embodied Experiences of Empowerment among Female Tackle Football Players*, „Sociology of Sport Journal”, vol. 22, s. 305–316, <https://doi.org/10.1123/ssj.2015-0149>
- Lim So Youn, Dixon Marlene A. (2018), *A Conceptual Framework of Sport Participation and Women's Empowerment*, „Managing Sport and Leisure”, vol. 22(5), s. 400–413, <https://doi.org/10.1080/23750472.2018.1499437>
- Łątka Monika (2020), *Cyborgizacja w kontekście „ducha sportu” – problematyka technodopingu i cyborgów w sporcie*, [w:] Karol Łukomiak (red.), *Sport i zdrowie. historia, prawo, społeczeństwo*, Łódź: Wydawnictwo Naukowe ArchaeGraph, s. 97–125.
- Magdalinski Tara (2009), *Sport, Technology and The Body. The Nature of Performance*, New York-London: Routledge.
- Malcolm Dominic (2011), *Sports Medicine, Injured Athletes and Norbert Elias's Sociology of Knowledge*, „Sociology of Sport Journal”, vol. 28, s. 284–302, <https://doi.org/10.1123/ssj.28.3.284>
- Malcolm Dominic (2015), *Norbert Elias and the Sociology of Sport*, [w:] Richard Giulianotti (ed.), *Routledge Handbook of the Sociology of Sport*, Abingdon: Routledge, s. 50–60.
- Mansfield Louise (2009), *Fitness Cultures and Environmental (In)Justice?*, „International Review for the Sociology of Sport”, vol. 44, s. 345–362, <https://doi.org/10.12690209343029>
- Markula Pirkko (2015), *Sport and the Body*, [w:] Richard Giulianotti (ed.), *Routledge Handbook of the Sociology of Sport*, Abingdon: Routledge, s. 272–282.
- Markula Pirkko, Pringle Richard (2006) *Foucault, Sport and Exercise*, London: Routledge.

- Martínková Irena, Parry Jim (eds.) (2012), *Phenomenological Approach to Sport*, Abingdon: Routledge.
- Mauss Marcel (1973[1935]), *Socjologia i antropologia*, Warszawa: PWN.
- McCullough Sarah (2010), *Body Like a Rocket: Performing Technologies of Naturalization*, „Thirdspace: A Journal of Feminist Theory & Culture”, vol. 9(2), s. 1–28.
- Merchant Stephanie (2011), *The Body and the Senses: Visual Methods, Videography and the Submarine Sensorium*, „Body and Society”, vol. 17, s. 53–72, <https://doi.org/10.1177/1357034X10394670>
- Merleau-Ponty Maurice (2001[1945]), *Fenomenologia percepcji*, Warszawa: Fundacja Aletheia.
- Miah Andy (2006), *Re-Thinking Enhancement in Sport*, [w:] William Sims Bainbridge, Mihail C. Roco (eds.), *Progress in Convergence: Technologies for Human Wellbeing*, New York: Wiley-Blackwell, s. 301–320.
- Montanola Sandy, Olivesi Aurélie (eds.) (2016), *Gender Testing in Sport. Ethics, Cases and Controversies*, Abingdon: Routledge.
- Morley James (2001), *Inspiration and Expiration: Yoga Practice through Merleau-Ponty's Phenomenology of the Body*, „Philosophy East and West”, vol. 51(1), s. 73–82.
- Murphy Patrick, Sheard Ken, Waddington Ivan (2000), *Figurational Sociology and its Application to Sport*, [w:] Jay Coakley, Eric Dunning (eds.), *Handbook of Sport Studies*, London: Sage, s. 92–105.
- Niedbalski Jakub (2015), *Przemiany percepcji własnego ciała przez osoby z niepełnosprawnością fizyczną uprawiające sport*, „Studia Socjologiczne”, t. 3(218), s. 221–240.
- Norman Moss E., Moola Fiona (2011), „Bladerunner or Boundary Runner?” *Oscar Pistorius, Cyborg Transgressions and Strategies of Containment*, „Sport in Society”, vol. 14:9, s. 1265–1279, <https://doi.org/10.1080/17430437.2011.614783>
- Nosal Przemysław (2014), *Technologia i sport*, Gdańsk: Katedra Wydawnictwo Naukowe.
- Nosal Przemysław (2017), *Trzy żywoty Oskara Pistoriusa*, „Kultura Współczesna”, t. 1, s. 150–165.
- Parviainen Jaana, Aromaa Johanna (2017), *Bodily Knowledge beyond Motor Skills and Physical Fitness: A Phenomenological Description of Knowledge Formation in Physical Training*, „Sport, Education and Society”, vol. 22(4), s. 477–492, <https://doi.org/10.1080/13573322.2015.1054273>
- Paul John (2015), *Sport and Bodily Empowerment: Female Athletes' Experiences with Roller Derby, Mixed Martial Arts, and Rugby*, „Journal of Alternative Perspectives in the Social Sciences”, vol. 6(4), s. 402–438.
- Pickard Angela (2012), *Schooling the Dancer: The Evolution of an Identity as a Ballet Dancer*, „Research in Dance Education”, vol. 13(1), s. 25–46, <https://doi.org/10.1080/14647893.2011.651119>
- Polanyi Michael (1966), *The Tacit Dimension*, Chicago: University of Chicago Press.
- Purdue David E.J., Howe P. David (2012), *Empower, Inspire, Achieve: (Dis)Empowerment and the Paralympic Games*, „Disability & Society”, vol. 27(7), s. 903–916, <https://doi.org/10.1080/09687599.2012.695576>
- Ravn Susanne, Rouhiainen Leena (eds.) (2012), *Dance Spaces: Practices of Movement*, Odense: University Press of Southern Denmark.
- Roubal Petr (2003), *Politics of Gymnastics: Mass Gymnastic Displays under Communism in Central and Eastern Europe*, „Body and Society”, vol. 9(2), s. 1–25, <https://doi.org/10.1177/1357034X030092001>
- Rouhiainen Leena (ed.) (2007), *Ways of Knowing in Dance and Art*, „Acta Scenica”, vol. 19, Helsinki: Theatre Academy, <https://core.ac.uk/download/pdf/84363093.pdf> (dostęp: 18.10.2021).
- Sánchez García, Malcolm Raúl, Malcolm Dominic D. (2010), *De-Civilizing, Civilizing or Informalizing? The International Development of Mixed Martial Arts*, „International Review for the Sociology of Sport”, vol. 45(1), s. 39–58, <https://doi.org/10.1177/1012690209352392>
- Sánchez García Raúl, Spencer Dale (eds.) (2014), *Fighting Scholars: Habitus and Ethnographies of Martial Arts and Combat Sports*, London–New York: Anthem Press.
- Sheets-Johnstone Maxine (1999), *The Primacy of Movement*, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

- Sherry Emma, Osborne Angela, Nicholson Matthew (2016), *Images of Sports Women: A review*, „Sex Roles”, vol. 74, s. 299–309, <https://doi.org/10.1007/s11199-015-0493-x>
- Shilling Chris (2005), *The Body in Culture, Technology and Society*, London: Sage Publications.
- Silva Carla, Howe P. David (2012), *The (In)validity of Supercrip Representation of Paralympian Athletes*, „Journal of Sport and Social Issues”, vol. 36(2), s. 174–194.
- Sparkes Andrew C. (2000), *Autoethnography and Narratives of the Self: Reflections on Criteria in Action*, „Sociology of Sport Journal”, vol. 17, s. 21–43, <https://doi.org/10.1123/ssj.17.1.21>
- Sparkes Andrew C. (2009), *Ethnography and the Senses: Challenges and Possibilities*, „Qualitative Research in Sport, Exercise and Health”, vol. 1, s. 21–35, <https://doi.org/10.1080/19398440802567923>
- Sparkes Andrew C. (2016), *Ethnography as a Sensual Way of Being: Methodological and Representational Challenges*, [w:] Molnar Gyoza, Laura Purdy (eds.), *Ethnographies in Sport and Exercise Research*, Abingdon: Routledge, s. 45–58.
- Spencer Dale (2009), *Habit(us), Body Techniques and Body Callusing: An Ethnography of Mixed Martial Arts*, „Body and Society”, vol. 15(4), s. 119–143, <https://doi.org/10.1177/1357034X09347224>
- Szyma Karolina (2019), *Ucieleśnione w ruchu. Polskie biegaczki wyczynowe w perspektywie antropologicznej*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Thorpe Holly (2009), *Bourdieu, Feminism and Female Physical Culture: Gender Reflexivity and the Habitus-Field Complex*, „Sociology of Sport Journal”, vol. 26, s. 491–516, <https://doi.org/10.1123/ssj.26.4.491>
- Toffoletti Kim, Palmer Cathrine, Sumaya Samie (2018), *Introduction: Sport, Feminism and the Global South*, „Sociology of Sport Journal”, vol. 35(3), s. 193–196, <https://doi.org/10.1123/SSJ.2018-0077>
- Velija Philippa, Mierzwinski Mark, Fortune Laura (2013), *It Made Me Feel Powerful: Women's Gendered Embodiment and Physical Empowerment in the Martial Arts*, „Leisure Studies”, vol. 32(5), s. 524–541, <https://doi.org/10.1080/02614367.2012.696128>
- Wacquant Loïc (1995), *Pugs at Work: Bodily Capital and Bodily Labour among Professional Boxers*, „Body and Society”, vol. 1(1), s. 65–94, <https://doi.org/10.1177/1357034X95001001005>
- Wacquant Loïc (2004), *Body and Soul: Notebooks of an Apprentice Boxer*, New York: Oxford University Press.
- Wacquant Loïc (2011), *Habitus as Topic and Tool: Reflections on Becoming a Prizefighter*, „Qualitative Research in Psychology”, vol. 8, s. 81–92, <https://doi.org/10.1080/14780887.2010.544176>
- Wellard Ian (ed.) (2015), *Researching Embodied Sport: Exploring Movement Cultures*, Abingdon: Routledge.
- Woodward Kath (2009), *Embodied Sporting Practices. Regulating and Regulatory Bodies*, London: Palgrave Macmillan.
- Young Iris Marion (1980), *Throwing Like a Girl: A Phenomenology of Feminine Body Comportment Motility and Spatiality*, „Human Studies”, vol. 3(2), s. 137–156.
- Young Iris Marion (1998), *Throwing Like a Girl: Twenty Years Later*, [w:] Donn Welton (ed.), *Body and Flesh: A Philosophical Reader*, Oxford: Blackwell Publishers, s. 286–290.

The body and sport

This chapter introduces various points of view on the body and embodiment, which are present in the sociological analyses of sport. In the first part of the chapter, the accomplishments of classical sociologists whose ideas are applied within the sociology of sport are discussed. The focus is placed on three authors: Michel Foucault, Pierre Bourdieu, and Norbert Elias. In the case of M. Foucault, the notions of discipline, control and subjection (*assujettissement*) of the body, the

docile body and discourse are examined. In the case of P. Bourdieu, the focus is placed on the notion of habitus and, to a lesser degree, on taste, whereas in the case of N. Elias, on emotions and controlling the body. The phenomenological approach of Maurice Merleau-Ponty and the notion of body techniques coined by Marcel Mauss are also mentioned in this part. In the next part of the chapter, key notions concerning the body in the sociology of sport are introduced, such as cyborgisation, (body) empowerment, hyperandrogenism, naturalness, supercrip, embodiment and embodied knowledge. Then, four areas of research concerning the sporting (gendered) body are presented: (1) research concerning gender differences in the movements of girls and boys; (2) research on acquiring the boxing habitus; (3) research focused on experiencing the body in sport from the phenomenological perspective; and (4) research on the images of a sporting body in the media. The chapter ends with a conclusion arguing the significance of sport as a research area to the development of the sociology of the body and with verifying questions.

